

סוגיה נב: מצת מצוה (7): שימור ולשמה במצה

*

רקע

סוגייתנו עוסקת בדין מרכזי בהלכות מצת מצוה - דין לשמה. האם חייבים לאפות את המצות לשם מצת מצוה? בהנחה שהתשובה לשאלה זו חיובית, האם דין לשמה בפסח זהה לדין לשמה בסת"ם ובגט? שאלות אלו קיבלו משנה חשיבות בזמננו, לגבי מצות מכונה. סוגייתנו פותחת את הדיון בדין זה, כדי לסיימו צריך ללמוד גם את הסוגיה בדף מ.

מקורות

א. לח.-לח: "חלת תודה ורקיקי נזיר וכו'... אי לא מזדבן איפוק בהו אנא"
 ב. רש"י ד"ה שאינה נאכלת לשבעה
 תוס' ד"ה חלות

ג. רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ו ה"ט [הרי"ף והרא"ש משמ' את סוגייתנו. מה ניתן ללמוד מההשמטה?]

הסבר הסוגיה

"אמר רבה דאמר קרא ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו [חלות תודה ורקיקי נזיר] שאין משתמרת לשם מצה אלא לשום זבח.
 [גמ' לח.-לח:]

המשנה [לה.]. אומרת שאין אדם יוצא ידי חובתו בחלות תודה ורקיקי נזיר שעשאן לעצמו, והוא יוצא ידי חובה כשעשאן למכירה בשוק. נחלקו רבה ורב יוסף מדוע אין אדם יוצא ידי חובת מצות מצה בחלות תודה וברקיקי נזיר. רבה מפרש שיוצאים ידי חובת מצת מצוה רק במצה המשתמרת לשם מצה, וחלות תודה ורקיקי נזיר משומרות לשם קרבן. רב יוסף מפרש שיוצאים ידי חובה רק במצה הנאכלת לשבעה, וחלות תודה ורקיקי נזיר אינם נאכלים לשבעה, אלא ליום ולילה בלבד.

לכאורה יש הבדל גדול בין הסברו של רבה לבין הסברו של רב יוסף. רבה פוסל חלות תודה ורקיקי נזיר מפני הכוונה שבשעת עשייתם, ורב יוסף פוסל חלות תודה ורקיקי נזיר מפני דינם העכשוי, שהם אינם נאכלים כל שבעה.

לפי הבנה זו, יש נפקא מינה גדולה בין שני ההסברים. רבה פוסל מצה שנאפתה לשם חלות תודה ורקיקי נזיר, אפילו שבפועל היא לא הוקדשה לקרבן. רב יוסף פוסל רק מצה שהוקדשה לקרבן, ונשחט עליה הזבח, שהרי לפני שחיטת הזבח, המצה יכולה להאכל כל שבעה.

אם כך, קושיות הגמ' בהמשך הסוגיה קשות לרב יוסף בלבד. הגמ' מקשה מדוע חלות תודה ורקיקי נזיר פסולים למצה משום "מצה הנאכלת לשבעה" והרי ניתן לפסול אותם

משום שאינם נאכלים באנינות, ומשום שאינם נאכלים בכל מושבותיכם. לדעת רב יוסף הקושיה טובה, אבל לדעת רבה לקושיה אין מקום, שהדרשה "ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה ולא לשם זבח" מלמדת שהמצות פסולות משעת לישתן, ולא רק משעת שחיטת הזבח.

רבינו דוד [ד"ה רב יוסף] מעלה אפשרות להסביר כך את מחלוקת האמוראים, אך הוא דוחה הסבר זה ולדעתו גם רבה וגם רב יוסף מודים שחלות תודה ורקיקי נזיר פסולים אף לפני שמקדישן. המאירי [לה. ד"ה חלות תודה] מאמץ הסבר זה ומפרש שרבה ורב יוסף נחלקו אם חלות תודה ורקיקי נזיר פסולים למצת מצוה אף לפני שהקדישן או רק לאחר שהקדישן¹.

רש"י [ד"ה שאינה נאכלת לשבעה] מפרש שגם שיטת רב יוסף מבוססת על דין כוונה, ולפיכך גם הוא מודה שאין יוצאים ידי חובה בחלות תודה ורקיקי נזיר אף לפני שהקדישן. רש"י מבאר שרב יוסף מודה לרבה שצריך שימור לשם מצה, ולכן אין יוצאים ידי חובה בחלות תודה שאפוא לשם זבח בלבד, אבל הוא מוסיף שבנוסף לשימור לשם מצה צריך גם שימור לשם מצה הנאכלת לשבעה. נפקא מינה בין שיטת רב יוסף לבין שיטת רבה היא במקרה שחשב גם לשם מצה וגם לשם זבח, לדעת רבה יוצאים בה ידי חובה, שהרי המצה נאפתה לשם מצת מצוה, ולדעת רב יוסף אין יוצאים בה ידי חובה, שהרי אינה ראוייה לשבעה².

רבינו דוד [ד"ה רב יוסף] חולק על רש"י, ולדעתו רב יוסף חולק על רבה. רבה פוסל מצה שנאפתה לשם זבח, כיוון שלא ייחד לה שימור לשם מצה. רב יוסף, סובר ששימור לשם זבח הוא שימור לשם מצה, ויוצאים במצה ידי חובה, אבל כיוון שחלות תודה ורקיקי נזיר נאכלים ליום ולילה בלבד, שימור לשמם הוא שימור של פסול, כיוון שצריך מצה הנאכלת לשבעה, ולכן המצה פסולה למצוה [נך הוא מפרש גם את הגמ', שאם אופה לשם מצה עשירה, לשם מצה שאינה נאכלת באנינות, ולשם מצה שאינה נאכלת בכל מושבותיכם, הוא שמר שמירת פסול, והמצה פסולה למצוה].

במחלוקת רבה ורב יוסף פוסקים הלכה כרבה, ואם כך ניתן ללמוד מסוגייתנו, גם לפי הבנת רבינו דוד, שמצה שלא נאפתה לשם מצה פסולה למצת מצוה.

הרי"ף והרא"ש השמיטו סוגיה זו, וצריך להבין מדוע, הרי לסוגיה זו נפקא מינה גדולה למעשה. נראה להסביר שלדעתם אין צריך לאפות את המצה לשם מצוה, אלא צריך לאפות את המצה לשם מצה. חלות תודה ורקיקי נזיר נאפים לשם קרבן, ולכן פסולים למצת מצוה, אבל אם אפה אדם מצה לאכילה, למרות שאינו אופה את המצה לשם מצוה, יוצא ידי חובתו. להבנה זו, הפסול המדובר בסוגיה מתייחס לזמן בית המקדש בלבד, שבו הכינו מצות לא רק לאכילה אלא גם לזבח. דרכם של הרי"ף ושל הרא"ש להשמיט הלכות שאינן

¹ על הסברו של המאירי קשה, אם לדעת רב יוסף הפסול הוא רק לאחר שהקדישן ושחט עליהם את הזבח, כיצד הוא מבאר את דברי המשנה שיוצאין בחלות תודה ורקיקי נזיר שעשן למכור בשוק, והרי אם הקדישן ושחט עליהם את הזבח אינו יכול למכור בשוק? כמו כן יש להעיר שהמאירי משמע שקושיות הגמ' "ותיפוק מלחם עוני" וכו' הם גם לרבה ולא רק לרבי יוסף.

² להוסיף את שאלת השפת אמת [ד"ה ברש"י ד"ה שאינה].

נוהגות בזמן הזה [הרמב"ם (פ"ו ה"ה) מביא נפקא מינה לזמננו לגבי עיסת הכלבים, ששם העיסה אינה מיועדת לאכילת אדם].

הבנה זו מדויקת גם מהרמב"ם [פ"ו ה"ט] המביא הלכה זו בניסוח מצומצם לענין חלות תודה ורקיני נזיר, ואינו מנסח את ההלכה בצורה כללית, של מצה שלא נאפתה לשם מצת מצוה.

סיכום

נחלקו רבה ורב יוסף מדוע מצה שנעשתה לשם חלות תודה ורקיני נזיר פסולה למצת מצוה:

רבה: כיוון שהמצה לא השתמרה לשם מצה אלא לשם זבח.

רב יוסף: כיוון שהמצה השתמרה לשם פסול.

רש"י סובר שרב יוסף מודה לרבה, שמצה שלא השתמרה לשם מצה פסולה. רבינו דוד סובר שרב יוסף חולק על רבה, ולדעתו מצה שלא השתמרה לשם מצה כשרה.

נחלקו הראשונים בהסבר שיטת רבה:

רי"ף, רמב"ם, רא"ש: רק מצה שנשמרה לשם מצה המיועדת לאכילה כשרה למצת מצוה.

ראשונים אחרים [בדף מ נפרט את זהות הראשונים]: רק מצה שנשמרה לשם מצת מצוה כשרה.

לפי שיטת הרי"ף והרמב"ם אין צריך להקפיד ללוש את המצות ולאפותם לשם מצוה, לפי הראשונים האחרים צריך להקפיד לאפות את המצות לשם מצוה.